

Kapsayıcı eğitime disiplinlerarası yaklaşımlar

Melisa Soran

KAPSAYICI EĞİTİM:
KESİŞİMSEL
VE DİSİPLİNERARASI
PERSPEKTİFLER

Kapsayıcı eğitime disiplinlerarası yaklaşımlar

Melisa Soran

Mottosu “Kapsayıcı Toplum için Kapsayıcı Eğitim” olan SEÇBİR (İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Merkezi) kapsayıcı eğitimin imkânları üzerine çalışmalar yapıyor ve bilgi üretiyor. Hâlihazırda Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği tarafından desteklenen ‘Kapsayıcı eğitim: Kesişimsel ve Disiplinlerarası Perspektifler’ başlıklı bir proje de yürütüyor. Bu yazıda SEÇBİR’in sözünü ettiğim bu projesi kapsamında çeşitli disiplinlerden uzmanların ve eğitimcilerin katılımıyla düzenlediği çalıştaylarda katılımcılar¹ tarafından paylaşılan bilgi ve birikimi özetlemeyi amaçlıyorum.

Kapsayıcı eğitim üzerine hep birlikte kafa yordüğümüz bu çalıştaylarda yapılan paylaşımları iki hat üzerinden anlatmayı deneyeceğim. İlk hatta, kapsayıcılığı düşünmeye ayrımcılıktan başlayacağız. İkinci hatta ise, insan merkezli olmayan bir adalet perspektifinden hareketle kapsayıcılığın yollarını arayacağız.

Kapsayıcılığı düşünmeye kıyılardan başlamak

Ayrımcılığa yol açanın farklı olmak olduğu anlatılageliyor bize, oysa aynı/benzer olmak da farklı olmak da hayati bir ihtiyaç. Melek Göregenli bu ihtiyacı şöyle anlatıyor: “Hem aynı/benzer olmak istiyoruz, grup aidiyeti açısından; ama aynı zamanda bir grup içinde farklı olmaya da ihtiyacımız var, birey ve benlik gelişimimiz açısından.” Öyleyse ayrımcılığa yol açan aynı ve farklı olmaya yönelik ihtiyaçlarımız olmuyor; tam tersine farklarımızdan hareketle hiyerarşik ve eşitsiz bir toplumsal düzen kurgulanıyor. Kenan Çayır’ın belirttiği gibi bu düzen “ideal bir merkez” hayâl ediyor, normu belirliyor ve norma uymayanları teşhis ediyor ve merkezin dışına, kıyılara itiyor.

Gizem Kıyıcı devletin kurduğu ya da kentsel olarak kurulan kıyılara dikkatimizi çekiyor ve bu kıyıların yalnızca kentlerin ya da belirli mekânsal örüntülerin kıyılarında kalan fiziksel yerler olmadığını; hukukî ve yönetsel açıkların da oluşturduğu kıyılar

¹ Çalıştaylarımıza katılarak görüşlerini bizimle paylaşan Aylin Vartanyan, Ayşe Alan, Ayşe Beyazova, Burcu Meltem Arık, Büşra Sevinç, Cemal Yıldız, Çetin Çelik, Dilara Koçbaş, Gizem Kıyıcı, Gözde Durmuş, Hülya Akan Çelik, İdil Işıl Gül, İdil Seda Ak, İlke Gökdemir, İrem Kurtsal Steen, Kenan Çayır, Melek Göregenli, Melike Ergün, Merve Başat, Mine Derince, Müge Ayan, Nilay Yılmaz, Nuri Kara, Özer Öztürk, Pınar Uyan Semerci, Sezai Ozan Zeybek ve Zeynep Hande Sart’a teşekkür ederim.

olduğunu vurguluyor. İdil Işıl Gül hukuk yapım sürecinin devletin kıyılarına itilenlerin ihtiyaçlarından kopuk olduğunu açık ederken, İdil Seda Ak engellilerin tasarım süreçlerine hep sonradan yama şeklinde dâhil edilmeye çalışıldığını anlatıyor. Ayşe Beyazova kapsayıcılığın tepeden dayatıldığına ve mülteci çocuklar için ne ifade ettiğini anlamaya yönelik bir çaba olmadığına vurgu yapıyor. Dilara Koçbaş ve Mine Derince kıyıda kalanların bilgisine ve birikimine okulda değer verilmediğini ve bu durumun çocuklar arasındaki eşitsizlikleri artırdığını söylüyor. Özer Öztürk erken yaşlarda başlayan bu eşitsizliklerin eğitim hayatı boyunca sürdüğüne vurgu yapıyor. Gözde Durmuş ise, çocukları geleceğe hazırlamak gibi ileriye dönük bir perspektifle hayatı yaşamanın ve yaşatmanın şu an çocuk olma halini ıskaladığını; çocukların şu anki ihtiyaçlarının gözetilmesinin, dolayısıyla da kapsanmalarının önündeki en büyük engel olduğunu öne sürüyor.

“Peki, kapsanmayanlar, dışarıda bırakılanlar veya kıyıya itilenler ne tür baş etme stratejileri geliştiriyorlar?” Bu soru üzerine düşünmemiz de önemli, çünkü ancak bu stratejilerden hareketle ve dayanışma içerisinde katılımcı ve kapsayıcı modeller geliştirebiliriz. Tam da bu noktada, Çetin Çelik’in katkısı mühim görünüyor; Çelik damgalanan grupların baş etme stratejilerinin de toplumsal tarihsel repertuvarlardan beslendiğine dikkatimizi çekiyor. Dışlanan grupların kapsanmasının, ancak ve ancak o bağlamdaki tarihsel söylemsel repertuvarları eleştiriye tabi tutarak, yapı sökümüne uğratarak yapılması gerektiğini söylüyor. Ve şu soruyu soruyor: “Makro eğitim politikaları dışlayıcıyken okullardaki mikro alanlarda kapsayıcı ve özgürleştirici alanlar tesis etmek mümkün mü ya da ne kadar mümkün?”

Hande Sart’ın bu soruya cevabı “Farklılıklara ve kapsayıcılığa dair makro politikaları ve söylemleri yeniden yapılandırmadan toplumu yeniden yapılandıramayız.” oluyor. Sart norm eleştirel bir pedagojik yaklaşıma ihtiyaç olduğuna vurgu yapıyor. Aylin Vartanyan ise, hiyerarşilerden uzak temas alanları açmanın önemini hatırlatıyor. Donna Haraway’den alıntıyla eğitim ortamlarında asimetrik güç ilişkilerinin oyun oynarken kırılabileceğini söylüyor² ve kişinin kendi özünden ödün vermeden kolektif bir sanat üretim ortamında sürece kendini katarak varlık gösterdiği bir deneyimi hayâl etmeye davet ediyor bizleri. Her katılımcının kendi hikâyesinin ve deneyiminin

² Haraway, D. (2016) *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*, Duke University Press.

uzmanı olduğunun kabul gördüğü bir arada olma hallerinin potansiyeli üzerine düşünmek oldukça kıymetli görünüyor.

Kapsayıcılığı insan-merkezli olmayan bir adalet perspektifiyle düşünmek

Adaletten konuşmaya başladığımızda akla ilk gelen soru “Adalet nesnel bir temele nasıl oturtulabilir?” sorusu oluyor. Bu soruyu soran İrem Kurtsal Steen, sosyal adalet konusunda önemli düşünürlerden biri olan John Rawls’un bunun için iki koşul öne sürdüğünü söylüyor. İlki, toplumdaki avantajlı pozisyonların herkesin erişimine açık olması. İkincisi ise, bir toplumda bir grup diğer bir gruptan daha avantajlı durumdaysa, dezavantajlı grubun mutlaka bu durumdan bir yarar sağlıyor olması³. Rawls’un öne sürdüğü iki koşul, gruplararası eşitsizlikleri adaletli bir şekilde ele almaya yönelik bir çerçeve sunuyor.

Adaleti konuşurken bize çerçeve sağlayan bir başka yaklaşım ise yapabilirlik yaklaşımı. Bu yaklaşım “Adaleti neyin eşitliği üzerinden kuracağız?” sorusunun peşinden gidiyor. Bu soruyu tartışmaya açan Pınar Uyan Semerci, kalkınma perspektiflerinin uzunca bir süre bu soruya faydacı ve kaynak temelli çözümler ürettiğini söylüyor. Amartya Sen’in ise meseleyi alternatif bir kalkınma perspektifinden ele aldığını ve yapabilirlik yaklaşımının temellerini attığını belirtiyor. Sen’den alıntıyla şöyle diyor: “Eğer eşitsizlikleri değerlendirecek ve eşitliği sağlamaya çalışacaksak, bunun farklılıkları gözeten bir anlayışla olması gerekir. Her bir bireyin iyi olma halini sağlamak ancak ve ancak o bireyin yapabilirliklerine odaklanmakla mümkündür.” Bir başka deyişle “Daha eşit bir toplumda yaşamayı hedefliyorsak, yapabilirlikleri eşitlemeliyiz”⁴. Farklılıkları gözeten bir anlayışla yapabilirliklerin eşitlenmesi fikri “evrensel tasarım” yaklaşımını akla getiriyor. Erişilebilirliğin yenilikçi bir yorumu olan evrensel tasarım anlayışı, herkesin yapabilirliklerini ve yetkinliklerini eşitleyebilmek için her bir bireyin erişiminin ve katılımının önündeki engelleri kaldırmaya odaklanıyor; fiziksel ve sosyal ortamın uygun şekilde düzenlenmesine vurgu yapıyor. Tam da bu bağlamda, dijital ortam ve araçların kapsayıcılığın sağlanmasındaki rolü çokça dile getiriliyor. Nuri Kara da, bu

³ Rawls, J. (2001). *Justice as Fairness: A Restatement*. Harvard University Press.

⁴ Sen, A. (2001). *Development as Freedom*. Oxford University Press.

konuyu gündeme taşıyor ve dijital araçların zihinsel engelli çocukların öğrenmesine katkısını tartışmaya açıyor.

Öte yandan Burcu Meltem Arık, “Milyonlarca çocuğu evrensel tasarıma uydurmaya çalışıyoruz, bunu yapmalı mıyız?” sorusunu soruyor bize. Evrensel tasarıma hümanist anlayışın hâkim olduğunu ama aslında meselenin belki tam da bu olduğunu, insanın kendini konumlandığı o özel yer, insan merkezilik olduğunu söylüyor. Nilay Yılmaz çocuk edebiyatında da hümanist yaklaşımın hâkim olduğunu belirtiyor; merkezde hep insanın olduğu, insanın doğaya hakimiyetinin konu edildiği ve hayvanların hep evcil halde karşımıza çıktığı, kendi meseleleriyle değil de; insanın sorunlarının etrafına yerleştirilmiş şekilde sunulduğunu anlatıyor.

Tam da bu noktada, “dünyayla akrabalık” vurgusu önemli görünüyor, tüm organik dünyayla hatta inorganik olanla da, yani taşla, toprakla akrabalık. Sibel Yardımcı bu akrabalığın şimdinin adaletsizliğine, eşitsizliğine ortak bir cevap üretmek olduğunu söylüyor ve hepimize şu soruları soruyor⁵: “Antroposene karşı farklı türlerle, alışılmadık/beklenmedik akrabalıklar -yani ittifak zincileri- nasıl kurabiliriz?”, “Kırılganlığıyla, arısıyla, kirpisiyle, taşıyla, binasıyla, insan topluluklarıyla herkesi nasıl kapsayabiliriz?”

Ozan Sezai Zeybek bu sorulardan hareketle eğitim ortamlarında kapsayıcılığı artırmanın yollarını arıyor. Okullardaki faaliyet repertuarını çeşitlendirmeyi ve bu faaliyetlerin insan olmayan canlılar etrafında örülmesini öneriyor. Herkesin kendini rahatça ifade edebileceği, yaparken yetkin hissedeceği, aynı zamanda da becerilerini geliştirebileceği faaliyetlerin birbirinden farklı olduğuna işaret ediyor ve okullarda bu farklılıkları gözetken bir faaliyet çeşitliliğine ihtiyaç olduğunu söylüyor. Anlarla, solucanlarla, ağaçlarla temas etmeyi ve başka canlılardan öğrenebilmeyi mümkün kılan faaliyetlerin önemine dikkatimizi çekiyor. Kapsayıcılığı insan merkezli bir anlayışı aşarak farklı türlerle ilişkisellik içerisinde ele alma çabası oldukça önemli; zira unutmamalıyız ki “evimiz”i tehdit eden iklim kriziyle baş etmenin yolları da buralardan geçiyor.

⁵ Yardımcı, S. (2020). “Hepimiz Likeniz! Feminist Yaşam ve Dünyayla Akrabalık”. <https://www.eskop.com/skopbulten/hepimiz-likeniz-feminist-yasam-ve-dunyayla-akrabalik/5673>

Konuyla ilgili diğer yazılar:

Kenan ayır'ın "*Normallięi sorgulamadan kapsayıcı olmak mümkün mü?*" başlıklı yazısı

Müge Ayan'ın "*Kapsayıcı eğitim arayışında akraba anlayışlar*" başlıklı yazısı